

יום ההצלה הגדול מגזירת השואה

ההגדה של פסח אינה אסף ולקוט מאמרי חז"ל בענייני יציאת מצרים, אלא מבנה שיטתי ומסודר, המכניס אותנו לאוירת ה'אני עצמי יצאתי ממצרים' * על סדרה של ההגדה ושלביה, חובת התחושה האשית בספור היציאה הפרטית שלי ושלך ממצרים, ועל מה היה קורה אלו גדולי ישראל היו מבטלים את גזרת רציחת שש מליון יהודים בשואה * הגרש"ב גנוט שליט"א במסע מרתק בעקבות ההגדה

מגיד המישרים הנפלא, ידידי הרה"ג רבי משה סרצ'וק שליט"א, בדרשת ליל שבת פרשת שמני האחרון, בביהמ"ד "זכור לאברהם" באלעד, תיאר בצורות אופייניות סיפור מצב מעניין. "תתארו לכם אם הקב"ה היה מגלה לכמה וכמה צדיקים, חודש לפני פרוץ השואה הנוראה, את אשר הוא מתכוון לעשות לכלל ישראל לפרטי פרטים. רציחתם של ששה מליון יהודים והעלתם למוקד, גירוש מיליוני יהודים מבתיהם והריגתם, שריפתם ושחיתתם, זקנים עם נערים. ושלוחים צדיקים גדולים, גדולי הדור ומאוריו, ראשי ישיבות ומרביצי תורה, אדמו"רים ומקובלים קדושים, התאספו במערת המכפלה, בכותל המערבי ובקבר רחל, עלו גם לקבר הרשב"י זיע"א, התענו במשך שלושה ימים ושלושה לילות, לא אכלו ולא שתו ורק התפללו, קראו ספרי תהילים בזה אחר זה, אמרו סליחות, שבו בתשובה שלמה ותקעו בשופרות. שלוחים צדיקים וגדולי עולם קרעו את השמים, ואז יצאה בת קול ואמרה להם, בהקיץ או בחלום: "ניצחוני בני! הגזירה התבטלה! לא תהיה שואה נוראה, שתחריב את כל קהילות מזרח אירופה! לא ימותו שש מליון יהודים!".

כעת, לאחר שכל גדולי ישראל נשמו לרווחה מביטול רוע הגזירה, פרסמו הרבנים מכתב עוז לקהל רבבות בני ישראל, בו תיארו את הגזירה הנוראה שהיתה אמורה להתרחש על עם ישראל. הרבנים פירטו לפרטי פרטים את הירצחם המתוכנן של שש מליון יהודים, אנשים נשים וטף, גדולי הרבנים והאדמו"רים, במשרפות באושוויץ, במחנות ההשמדה בדכאו ובירקנאו. הרבנים תיארו בפרוטרוט את שלל הגזירות שהיו אמורות להיגזר על כלל ישראל, המשרפות ותאי הגזים, הגטאות, הרעב, ההשפלות והדיכוי. ואז גדולי ישראל קראו לכל הציבור להודות ולהלל על הנס הגדול והמופלא, ולציין אותו בשמחה ובטוב לבב, בכל שנה ושנה על גאולתנו ופדות נפשנו!".

הרב סרצ'וק ממשיך לספר: "ניגשתי עם הסיפור הזה להרבה אנשים ושאלתי אותם, כמה אנשים יתייחסו, לדעתם, ברצינות, לעניין? האם עם ישראל כולו יתרגש עד כלות נפשו ויציא בהלל והודאה מקרב לב? כולם כאחד אמרו לי שלא, זה לא יתפוס. אחד אפילו הרחיק לכת ואמר: "זה נשמע כמו גימיק של קופת צדקה מסוימת"....

"זאת תופעה שצריך לתת עליה את הדעת, מדוע אנשים מרגישים צורך חיוני להודות להקב"ה רק בדבר שחוו במציאות, בחיות ובפועל, אך לא על דברים תיאורטיים, שהם מאמינים בהם באמונה שלמה, אבל לא מרגישים ולא חווים אותם בפועל. אך זאת המציאות, קשה לנו להודות ולהלל באמת ובתמים על דבר שאנו רק יודעים – אך לא רואים בעיניים, לא מרגישים".

"בדיוק לשם כך אנחנו עושים דברים רבים בליל הסדר, יש לנו חובה שמובאת בגמרא ונפסקה להלכה, ש"חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". חז"ל מחייבים אותנו לא רק לספר על מה שהיה אז, באותם ימים רחוקים של עבדות מצרים, אלא גם "לראות את עצמו", ובלשון הרמב"ם: "להראות את עצמו", כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים. אנחנו יודעים ומאמינים שזאת האמת לאמיתה, שאם הקב"ה לא היה מוציא את אבותינו ממצרים – "הרי אנו ובנינו היינו משועבדים לפרעה", אבל אנחנו לא מרגישים את זה, כפי שאנו מרגישים וחווים נס פרטי שקרה לנו. קל לנו להודות מקרב לב בלב עמוס רגשות הכרת הטוב, על מה שחווינו בעצמנו, שראינו בעינינו וחשנו על בשרנו, אך קשה לנו, כבני אדם, להודות על "אילו" ועל "כאילו". לכן, בדיוק לשם כך, אנחנו צריכים להתאמץ ולעשות לעצמנו ממש "דמיון מודרך", שאכן, אנחנו עצמנו יצאנו ממצרים, לא רק אבותינו הקדמונים. לכן חובה עלינו להסב בדרך חירות ולקיים עוד מדברי חכמינו בליל הסדר, הנסובים סביב הנושא הזה, של "חייב אדם לראות את עצמו", ו"החיצוני מעורר את הפנימי". זאת עבודה רוחנית לא קלה, לספר ביציאת מצרים מתוך תחושה שאנו, ובנינו, היינו משועבדים לפרעה. ומתוך כך נודה מעומק ליבנו להקב"ה ית"ש, שגאלנו, גאל אותנו, וגאל גם את אבותינו, הוציאנו מעבדות לחירות, מיגון לשמחה ומשעבוד לגאולה, מאבל ליום טוב ומאפילה לאורה, ואז מתוך תחושות נפלאות אלו: "נאמר לפניו הללויה".

מי חיבר את ההגדה של פסח?

מחבריהם של ההגדה והתקופה בה היא חוברת, אינו ברור לחלוטין. יש שיחסו את כתיבתה במהדורה הבסיסית לאנשי כנסת הגדולה ויש שכתבו כי מחבר ההגדה הוא התנא הקדוש רבי שמעון בן עזאי, שחי בתחילת המאה השנייה. לדעת רבינו האבודרהם, ההגדה בנוסח הסופי שלה היא בעצם שילוב של שתי הגדות שונות של האמוראים הקדושים אב"י ורבא שחיו לפני כ-1,700 שנה.

הנוסח הקדום ביותר של "הגדה של פסח" מופיע בחיבורו של רב עמרם גאון, סדר רב עמרם גאון, ועליו מבוססים מרבית הנוסחים של קהילות ישראל בימינו. רב סעדיה גאון, שהיה ראש ישיבת סורא שישים שנה לאחר רב עמרם גאון, מביא בסידורו, סידור רב סעדיה גאון, נוסח אחר של ההגדה, שבו שינויים והשמטות מהנוסח המקובל כיום. הגדה על קלף, אחת מההגדות העתיקות, שהתגלו עד כה בגניזה הקהירית, ככל הנראה מהמאה ה-10 או המאה ה-11 לספירה"נ, פתחה צוהר למנהגי הפסח של היהודים בימי הביניים. הנחיות ההגדה נכתבו בערבית-יהודית (ערבית באותיות עבריות), וההגדה מביאה מסורת ארץ-ישראלית, שנעלמה מהעולם סביב המאה ה-12 למניינם.

הפיוטים והפזמונים להגדה צורפו בימי הביניים. ההגדה זכתה למהדורות רבות מספור, ונכתבו אודותיה פירושים רבים החל מתקופת הראשונים ועד לזמננו. הנוסחים העיקריים הם: מנהג איטליה ומחזור רומא, מנהג בלקן ומחזור רומניה, מנהג אשכנז - צפון-צרפת - אנגליה, מנהג דרום צרפת, מנהג ספרד ומנהג תימן. בביבליוגרפיה של החוקר אברהם יערי, המונה הגדות מראשית הדפוס ועד 1960, נכללות 2,717 הגדות. בביבליוגרפיה מאוחרת יותר, שיצאה על ידי מפעל הביבליוגרפיה, בעריכת יצחק יודלוב, נמנו 4,730 הגדות שנדפסו עד שנת 1960.

כאמור, על פי המקובל, הרי שתחילת תקנת אמירת ההגדה ימיה בימות תקנות עזרא. הימים בהם תיקנו את נוסח התפילה ומבנה המזמורים שבה, הימים שאנשי כנסת הגדולה שבעיניים צופיות שמו אל ליבם את מצב הדור אשר התמעט כוחו מחמת הגלות, וכבר אי אפשר להורות לו את ההוראה הכללית על חובת התפילה ללא נוסח קבוע וללא סדר מסוים, והוא כבר ימצא את הנוסח הנכון עבורו, המילים שיגיעו אליו מתוך ליבו הנובע באהבה וביראה לבורא יתברך שמו. אלא, צריך לתקן סדר נוסח כללי לכל עם ישראל, וכל אחד ימצא בו את מקומו ואת ליבו להודות ולהלל ולשבח את השי"ת, על ניסיו ונפלאותיו תמיד, בימים ההם וגם בזמן הזה.

בדומה לכך היה גם בעניין ה"הגדה של פסח". בזמן המקדש כאשר העיסוק במצות "קרבן הפסח" היה רב מאוד, היו ישראל מספרים ביציאת מצרים כל אחד כפי מעלתו והרגשתו בין רב למעט, ובזה קיימו את מצות הלילה הגדול הזה. אולם כאשר ראו שהעיסוק הגדול סביב הקורבן היה רב מאוד עד שלא הספיקו לספר ביציאת מצרים, עמדו ותיקנו נוסח ההגדה. אך עדיין היתה ההגדה קצרה ביותר. הבן שואל את ארבע הקושיות כמובא במשנה, והאב משיבו עבדים היינו לפרעה במצרים, מוסיף את ברייתא שרבן גמליאל היה אומר בעניין "מצה זו" ו"מרור זה" ועוד אי אלו דרשות ובזה קיים את המצוה בשלימות.

כשחבר בית המקדש בעוונותינו ובטלה חלק מהעבודה העיקרית, חשכו עיניהם של ישראל. ומיני אז קבעו לנו חכמינו ז"ל את סדר ההגדה שבידינו כהיום, שהוא סיפור יציאת מצרים וכל ענייניהם המובאים במכילתא ובספרי, דרשות חז"ל על הפסוקים המובאים בה, כדי שיהיה בידינו כלי מפואר על פי סדר מדוקדק לקיים המצוה כהלכתה לכל פרטיה ודקדוקיה. אם נתבונן בהגדה, נראה שאין זה אוסף מאמרים גרידא, אלא סדר עלייה מיוחד במינו אשר יביאנו אל התכלית המצופה ממנו בלילה כיום יאיר זה. ישנו סדר שיטתי בהגדה, המעלה אותנו שלב אחר שלב במצוות הסיפור, ההלל וההודאה.

מפרשי ההגדה מסבירים, שכשנתבונן במבנה וסדר ההגדה, נראה כי ניתן לחלקן בכמה וכמה אפשרויות, אם על פי סימני הסדר, שנתבונן בסדר הסימנים ובמשמעותם הפנימית על פי סדר עבודת האדם להיות עולה ומתעלה על פיהם. אפשרות נוספת ניתן להתבונן בחלוקת ההגדה על פי חלוקתן לארבע הכוסות. או שנחלקם לפי מצוות היום, שאף הן ארבע – סיפור יציאת מצרים, אכילת מצה, אכילת מרור ואכילת הפסח בזמן הבית שייבנה במהרה בימינו. ואף ההגדה מחולקת לפי זה מ"עבדים היינו" ועד הברייתא דרבן גמליאל כל שלא אמר שלושה דברים הללו בפסח וכו' הוא חלק שמכוון כנגד סיפור יציאת מצרים, כתשובה לשאלת הבנים, ולאחר מכן כל חלק מכוון כנגד מצוה אחרת כשאף הן דרך שאלה ותשובה, "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה" וכו', במצוות מצה, מרור ואכילת הפסח.

כל אלו דברים נפלאים ומיוחדים שראויים להתבוננות בפני עצמה. אולם אנו במסגרת זו נדון במהלך קטעי ההגדה המיוסדים נדבך על גבי נדבך, כאשר התוכן מיוסד עלי פרשה בתורה, הלא היא פרשת "ארמי אובד אבי" הנאמרת על ידי הישראלי שמביא את ביכורי פרי אדמתו לבורא יתברך שמו, ומדין חובת ההודאה להראות שאינו כפוי טובה הרי הוא מתחיל בארמי אובד אבי ומזכיר את הבטחת הארץ לזרעו של ישראל. הוא מזכיר את הניסים שעברו ישראל בכל מהלך השנים עד בואם אל ארץ נושבת, ניסים השייכים לכל כלל ישראל, עד ההודאה בפה מלא על הפירות הנאים והמשובחים הללו שזכה המביא להביא בית ה'.

את אותם הפסוקים תיקנו לנו חז"ל להזכיר במרכז ההגדה, ולפרשם על פי דרשות חז"ל לכל תיבה בפסוק כפי צרות ושעבוד מצרים המרומזות בכל תיבה מתיבותיהן, והתודה על המכות ועל הגאולה שאף הן מרומזות בהן. וכבר דייקו האחרונים מדברי הרמב"ם שריבוי הדרשות בפרשה זו דווקא, הוא ההידור הגדול בסיפור יציאת מצרים. וז"ל הרמב"ם: "שידרוש מ'ארמי אובד אבי' עד שיגמור כל הפרשה וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח".

עיקרי הדברים הבאים מבוססים על דברי "הגדת המלבי"ם", בה הוא מביא את מאמר "יסוד מוסד" בשם בעל מחבר ספר "משכיל לאיתן" ומבאר את מבנה סדר ההגדה שחז"ל קבעוהו על פי הפסוק שבו נצטוונו לספר ביציאת מצרים. (=אגב, למרות שהגדה זו נקראת בפי כל בשם 'הגדת המלבי"ם', הרי שישנן ראיות רבות שהדברים שבה הם של ה'משכיל לאיתן' ולא של המלבי"ם. לפני מספר שנים הוציא לאור ידידי הטוב הרה"ג רבי יוסף חיים אלבוים שליט"א הגדה חדשה בשם 'הגדת המלבי"ם', כשהיא כל כולה מתורת המלבי"ם עצמו, אך זה כבר נושא למאמר אחר...). **חלק המאמר על מבנה ההגדה, מושתת על מאמר נפלא של רבי דוד משה הרשקוביץ שליט"א, בבטאון 'המבשר תורני', בתוספת נופך וניחוח אישי רב. הבה ניכנס אל תוכן הדברים ונדלה יחדיו אור חדש ומופלא.**

"והגדת לבנך ביום ההוא בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" (שמות י"ג, ח'). זהו הפסוק המגלם בקרבו את כל מצוות הלילה הקדוש של פסח, 'והגדת לבנך'.

שימו לב שהפסוק כולל שש חלקים של קיום מצות סיפור יציאת מצרים זו למעלה מזו, כשכל אחד עומד בפני עצמו: א. והגדת לבנך, ב. ביום ההוא, ג. לאמור, ד. בעבור זה, ה. עשה ה' לי, ו. בצאתי ממצרים. והכוונה בזה להורות על ששת חלקי המצוה: א. על מי חל חיוב מצות הסיפור, ב. מתי חייבים, ג. ההוראה מה לספר, ד. באיזה מצב יהיה המספר, ה. הרגשת המספר, ו. הסיום בהודאה והלל. הפסוק מתחלק, בעצם, לששה חיובים ופרטים. הבה נעקוב אחריהם. מוכנים? יוצאים למסע...

החלק הראשון: למה שאספר, כשאני כל כל חכם ויודע את התורה?

החלק הראשון "והגדת לבנך" – "למי לספר" הוא כנגד החלק הראשון שבהגדה "עבדים היינו" ועד סופו "ואפילו כולנו חכמים", בו פותח בעל ההגדה בעצם חיוב לספר לבנינו ולבני בנינו עד סוף כל הדורות את עניין יציאת מצרים. ואם תאמר מה לי לספר לבניי את הסיפור היום, כאשר הסיפור היה לפני אלפי שנים, הולך בעל ההגדה ומבאר את טעם חיוב זה, שלא רק אבותינו היו משועבדים למצרים, אלא שאם הקב"ה לא היה מוציא אותם, גם אני ואתה, כולנו, אנחנו ואבותינו, בנינו ונכדינו, היינו עדיין עבדים במצרים. "אלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא אותנו משם הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים".

כדי לשמור ולקבוע מצוה זו לדורות עולם, הוטל החוב על כל איש ואיש לספר מידי שנה בשנה ואפילו החכם והנבון והיודע את התורה חייב לספר על יציאת מצרים, כך שהדבר אינו יכול להיות נשכח בשום זמן מהזמנים. אילו היו פוטרם סוג מסוים של אנשים מלספר, היה יכול להיווצר מצב שתישכח מצוה זו, שהרי כל אחד (לפחות כך כולם חושבים על עצמם...) סבור שהוא חכם ונבון ויודע ספר, ורובם ככולם יפטרו את עצמם מחוב זה, בחושבם כי הם כבר יודעים את הדבר. לכן נקבע חוק ולא יעבור על כל איש ואיש לספר ואין משמרת לזיכרון יציאת מצרים גדולה מזו. ולפי זה כוונת החלק הראשון בפסוק "והגדת לבנך", שכל אחד מכם מחויב לספר לבנו.

זהו המשך המעשה בקבוצת התנאים הקדושים, אנשים חכמים ונבונים היודעים את התורה, שהיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עם כל הגדלות בתורה של כל אחד ואחד מהם.

החלק השני: מתי לספר? הלילה!!

החלק השני, "ביום ההוא" – מתי לספר. אנו עולים לנדבך השני. אחר שאנו כבר יודעים שכולם חייבים לספר לבניהם, נברר מתי אנו מחויבים לספר. "יכול מראש חודש", "יכול מבעוד יום" עד שמסיים "לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך". כלומר, חיוב הסיפור הוא בליל פסח באמירת ההגדה.

החלק השלישי: להתחיל בשעבוד ולסיים בניסים

החלק השלישי, "לאמור" – "מה לספר". וכאן הוא עיקרו של הסיפור. מתחיל בגנות ומסיים בשבח "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו". האריכות בהבטחת ברית בין הבתרים "והיא שעמדה לאבותינו ולנו" עד היום, ואז מתחיל הסיפור בעצמו "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות" וכו', ואמרו חז"ל שצריך לפתוח בקושי השעבוד והעבדות ורק לאחר מכן לעבור לניסי ההצלה.

השמחה הפורצת מכל ההתבוננות הזו מסתיימת ב"כמה מעלות טובות למקום עלינו" ו"על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת", והסיום שלאחר מכן "לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל ולשבח".

החלק הרביעי: להראות את הקושי אל מול החירות בליל הסדר עצמו

החלק הרביעי – בעבור זה – באיזה מצב יהיה המספר. "זה" תראה באצבע לבניך את המצה ואת המרור, את ההפכים הכל כך בולטים, את דרך החירות מול הסימנים למרורים שאכלנו שם, את הגאולה מול הגלות הנוראה. דווקא במצב זה שאתה יושב ועל שולחן מונחים כל המינים השונים המראים את ההפכים השונים, תוכל להכניס את עצמך ועל ידי זה גם את צאצאיך הקשובים למוצא פיר. כך הגענו למעלה נוספת בהכנה הסביבתית לסיפור הייחודי של יציאת מצרים.

החלק החמישי: להיות בתוך הסיטואציה

החלק החמישי – "עשה ה' לי" – באיזו הרגשה צריך להיות המספר. בחלק זה עולים אנו נדבך משמעותי ביותר ביחס לסיפור היציאה ומודגשת בו הנקודה העיקרית והיסודית של הסיפור בעצמו "עשה ה' לי", "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". הנס נעשה לי עצמי ואני שמח בו. אני עצמי, אבא שלי רבי יעקב צבי, סבא שלי ר' מכל, הבנים שלי אלי ומוטי, הבת שלי רחלי והנכדה שלי אפרת, היינו עבדים במצרים והשתחררנו. כאבנו, סבלנו, וניצלנו.

השעה 11:30 בבוקר. אנו עובדים, כאן ליד הפירמידה. השמש המצרית של חודש אב קופחת על ראשינו. חם לנו, הזיעה ניגרת מכל גופינו ואנחנו סוחבים אבנים כבדות. שרי נפלה לפני רבע שעה על הקרקע, לא מסוגלת להמשיך הלאה, מרוב כובד. מנחם מנסה לתת לה לשתות קצת מים, אבל המים החמימים לא נעימים בכלל. עדינה עוזרת לחיה להרים יחד אבן ענקית, ששוקלת פי שלוש ממשקל הגוף של שניהן גם יחד ואבא גורר גזע עץ ארוך במיוחד. למישהו יש פה מים קרים? אי אפשר לשתות מים חמימים, כשהשמש בוערת במלוא עוזה. איך נחזיק מעמד יום שלם בשרב הקשה הזה? איך נצליח לבנות היום את המגדל השמאלי, כשרבע מהעובדים היהודים בקושי מצליחים לעמוד על הרגליים? ומחר כנראה יהיה הרבה יותר חם ומחניק. מה יהיה הסוף? אוהו, הנה הנוגש המצרי מגיע. הוא מרביץ בפרגולו השחור..

"אח!, כואב!", צועק דניאל, חש על בשרו את מכת הפרגול האכזרית.

דניאל אינו נמצא ברגע זה במצרים. הוא יושב ליד שולחן ערוך, גדוש במטעמים, ליד שולחן הסדר של משפחתו. אביו יושב בכיסא גבוה עם משענת ולידו שלוש מצות עגולות וריחניות, המונחות ליד קערת סימני הסדר. על השולחן מפה צחורה, ומבחר של כלי כסף יקרים ומרהיבים, מפיונים מותאמים וגביעים מלאים בין משובח וטעים. דניאל אמנם נמצא כאן, בדירת הוריו. אך לבבו ונשמתו מצויים שם, במצרים הרחוקה. אביו, ר' דוד, הצליח, גם השנה, להמחיש בצורה מוחשית כל כך את "עבדים היינו לפרעה במצרים", ובהמשך ימשיך הוא להמחיש את "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", עד שדניאל בנו, וכל אחיו ואחיותיו, יחושו שהם הם עצמם יצאו, בזה הרגע, ממצרים!

מה הענין שנרגיש ונחוש שבדיוק ברגע זה אנחנו עצמנו יוצאים ממצרים? מדוע להפעיל את כח הדמיון והתחושה שאבותינו יצאו ממצרים? ומה לא טוב שנדע בשכל ובמוח?

כדי להבין זאת נשתמש במשל מחיי היומיום, משל שהביא הגר"ב רוזנבלום שליט"א, כמובא בשמו בהגדת "דורש טוב": אחד מחברי הזדמן לאוטובוס בירושלים שהיה בו פיגוע תופת. הוא עצמו ניצל בניסי ניסים ומלבד צפצופים באוזן שנמשכו שבועיים או שלושה היה הכל בסדר. למחרת היום שוחחתי איתו, והוא סיפר לי את כל הקורות אותו- "בשעה פלונית יצאתי מקטמון, כשעליתי לאוטובוס אמרתי שלום לנהג, הוא מכיר אותי מצוין משום שכבר שלושים שנה אני נוסע באותו מסלול. עברנו את מלון קינג דייויד. נכנסנו לרחוב יפו, עלו כמה נוסעים וירדו כמה אחרים. בדיוק אז עלה אחד חשוד שהיה עצבני, המשכנו לנסוע עוד קצת ואז היה פיצוץ. תקרת האוטובוס עפה, ראיתי נעל של אדם, ואחר כך ראיתי את המראות הקשים של חצאי בני אדם..." והוא הוסיף ותיאר מראות מסמרי שיער.

למחרת פגשתי את אחיו. הוא אמר לי: "אתה יודע, יחזקאל היה אתמול באוטובוס, וברוך ה' לא קרה לו כלום". שלושה ימים מאוחר יותר פגשתי גם את גיסו והוא סיפר: "יחזקאל עושה סעודת הודיה. ברוך ה' לא קרה לו כלום!". מילים ספורות ותו לא.

מכאן למדתי, ככל שאדם קשור וקרוב יותר לעניין כלשהו, הוא מספרו ביתר צבעים וביתר פרוט עד לפרטי פרטים ממש, וככל שאדם מרוחק יותר, כך הוא מספר כבדרך אגב ובקיצור.

לפיכך אמר בעל ההגדה שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים- אילו היה הוא מספר על אביו שיצא ממצרים הוא היה אומר: "אבי היה במצרים, היה שם מעט בלגן ופרעה עשה קצת קשיים. ברוך ה' שיצאנו מזה"... תוך שלושה רגעים הוא מסיים את הסיפור כולו. אך כשיהודי מראה עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, הוא לא מסיים לספר מיד, אלא מספר בפרטי פרטים ומקרב את האירוע ללב השומעים.

מה תעדיפו? מאמר על מה התרחש אתמול בטרמפ, או סיפור על הרמב"ם?

ישנם שני סוגים של כותבי מאמרים בעיתונות. ישנם גם שני סגנונות של דרשנים. יש את אלו שמספרים או כותבים סיפורים היסטוריים, מצטטים מעשיות חסידיות עתיקות או מספרים על גדולי תורה ומוסר מדורות קדומים. ויש את אלו שנוטים לספר על חוויות אישיות, לספר מה קרה איתם בבוקר בדרך לכולל, על השיחה שהתפתחה שלשום באוטובוס ואיך הם עצמם החליקו על קליפת בננה ושכנעו את השומר בחדר מיון לשמור שבת...

לאילו שכותבים מאמרים או דורשים דרשות שאין בהם מימד אישי, ישנה מעלה גדולה של נכבדות, של הבאת דברי הוד של גדולים. קוראיהם ושומעיהם יודעים שכל דבריהם מבוססים על מקורות נאמנים ולא על 'הרגשים' אישיים ו'תחושות לב' לא מחייבות. הם מחברים אותנו לדמויות גדולות ונערצות, מפיהם או מפי כתבם. מצד שני, רוב האנשים אוהבים לקרוא ולשמוע אותך עצמך בסיפור, את החוויות האישיות שלך וכיצד הבנת והפנמת אותם. העובדות מדברות בעד עצמן. כשתספר על חוויותך האישיות, על הדילמות והתחושות שלך, ייקראו וישמעו אותך יותר. אנשים מתקשים מעט להתחבר ולהזדהות עם דמויות מאד מאד גבוהות, רמות וטמירות, כאלו שאין לנו השגה בדרגתם הרוחנית העצומה. כולנו אוהבים להזדהות עם אנשים בשר ודם הדומים להם, לשמוע על ניסיונותיהם ועל ההתמודדויות שלהם ולראות את עצמם בתמונה, דרך משקפי השני.

כשאנו באים להחדיר את סיפור יציאת מצרים לצאצאינו, ואנו מבקשים לספר את הסיפור המקורי והמרתק ביותר ששייך לספר, לא נוכל להחדיר בליבותיהם את ההתפעלות הגדולה מסיפור שהיה רק אי שם, פעם, בעבר הרחוק.

רק אשר הסיפור יסופר כסיפור אישי, "עשה ה' לי", בצירוף התנאי הקודם – בעבור זה – בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, רק אז ההודאה שלו תהא אמיתית והסיפור יחדור עמוק עמוק בלב צאצאיו. לאחר שפירטנו את כל דרגות הסיפור כדי להגיע למעלה של השלמות בו, סיפרנו להם על כל ההשתלשלות של "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", הבאנו את כל מדרשי חז"ל במכילתא על פסוקי ההיסטוריה הללו שנאמרים בפי מביא הביכורים, ועשינו הכל שהם יהיו מוחשיים בכל דרך אפשרית, כאן הגענו אל התכלית שהיא "לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלה..." ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה-ה", החלק המסיים את החלק המרכזי של ההגדה.

וכך כתב הריטב"א: "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ. כְּלוֹמֵר כָּל יַחֲדִיד וְיַחֲדִיד צָרִיךְ שִׁירָאָה עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא הָיָה עֶבֶד בְּמִצְרַיִם וְיָצָא לְחֵירוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם, וְכָבֵד

דָּרְשׁוּ לַמַּעֲלָה לִי וְלֹא לוֹ, מִקְלָל דֹּדְרָשִׁינִי- לִי עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד הָאוֹמְרוֹ עֲקֹשׁוּ בְּפִי". לא כולנו, כקולקטיב, כקבוצה או כשבט- יצאנו ממצרים, אלא כל אחד, כל יחיד, יוצא הרגע ממצרים.

על הפסוק "ק-ל מוציאים ממצרים" מסביר האור החיים הקדוש כך: "שְׁבָכֵל דֹּר וְדֹר חֵיב אֲדָם לְרֵאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם, עַל כֵּן אָמְרוּ יוֹדְעֵי פְּנִימִיּוֹת הַתּוֹרָה כִּי כָל לַיִל פֶּסַח מִתְבָּרְרִים כּוֹחוֹת הַקִּדְשָׁה מִהַקְלָפָה וְנוֹסְפִים בָּעַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִיא הַבְּחִינָה עֲצָמָה שֶׁל יֵצִיאֵת מִצְרַיִם, וְהוּא אוֹמְרוֹ "ק-ל מוֹצִיָּאֵם", כִּי לֹא יֵצִיָּאָה רֵאשׁוֹנָה לְבַד, אֲלָא בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מוֹצִיָּאֵם". בכל שנה, בליל הסדר, הקב"ה מוציאנו ממצרים, וגם אם אנו לא נמצאים פיזית במצרים, אלא בירושלים ובבני ברק, מסובים ליד שולחן הסדר, הרי שבאמת האמיתית אנו יוצאים כעת ממצרים, והקב"ה מברר את כוחות הקדושה מתוכי קליפות הטומאה, בדיוק כפי שאירע אז במצרים.

איך ממחישים? הבה נלמד מאחינו התימנים

כדי לזכות לחוש ולהרגיש שכעת אנו יוצאים ממצרים, עלינו להתכונן, ללמוד, להעשיר את ידיעותינו במדרשי חז"ל, עוד לפני ליל הסדר.

ההמחשה הויזואלית יכולה לתפוס מקום נכבד בתחושה שלנו ובהנחלה לילדינו שהנה, אנו יוצאים ממצרים כעת. בני קהילות תימן נוהגים שלאחר אמירת מה נשתנה, עומד הבן הקטן ואומר את נוסח "מא קבר", כדי שגם הנשים והקטנים יבינו את ענייני ליל הסדר. "מא כבר הדה אלילה מן גמיע אליאלי", שפירושו הוא כזה: "מה דבר הלילה הזה שונה מכל הלילות?", והתשובה: "שיצאו זקנינו ואבותינו ממצרים בית העבדים. מה היו עושים? היו מערבים התבן בלבנים והלבנים בתבן. למי? לפרעה הרשע הגמור, אשר ראשו כמו מפלצת ובפיו כמו עין התנור, והביא ה' על המצרים הדם והצרפדעים, והכינים והפרעושים, והערוב והדבר והשחין והברד והארבה והחושך ומכת הבכורות. ואפילו זקנה קמוטה, יחולו עליה אלף קללות, היה לה נעבד (=אליל שעובדת לו) מבצק, מועמד על גבי התנור. נכנס הכלב השוטה ואכל את הנעבד המועמד, וצעקה באותו הלילה. והיתה צעקה גדולה, לקיים מה שנאמר "כי אין בית אשר אין שם מת", ונשאו הבצק על כתפיהם והתפללו לאלוהיהם וענה אותם, וטבעו המצרים בים סוף, ויצאו בני ישראל מתוכו". המאמר מסתיים במילים: "וְכָצִלָהֶם אֱלֹהֵי בְּיַד שְׂדִידָה וַיִּדְרָאֵם מִמִּדְוָה וְאֶחָפָאם עֲטִימָה וַיֵּאֵיֶת וַיִּבְרָאֵהוּ, עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבִּינוּ עֲלֵיוֹ הַשְּׁלוֹם", שפירושו הוא: והצילם ה' ביד חזקה וזרוע נטויה ושפטים גדולים ואותות ומופתים, על ידי משה רבינו עליו השלום...

הנה, הילדים עצמם עומדים ומספרים, בלשון מדוברת וברורה, מה קרה, איפה ומה...

כדי שנחוש שהנה, עכשיו אנו יוצאים ממצרים, עלינו לתאר בציוריות רבה מה היה בכל מכה ומכה, כיצד המצרים הציקו לנו במצרים, איך פרעה התרוצץ באמצע הלילה (עם או בלי פיז'מה...) לחפש את משה ואהרן, על עצם היציאה עצמה ועל מאות מדרשי חז"ל המיוחדים והכה מרתקים. בשוק ישנם המוני הגדות מציירות נפלאות ומדויקות, בהם הילדים יכולים ללמוד בעצמם, במהלך קריאת ההגדה, על כל השתלשלות הענינים, ולהעשיר גם את המבוגרים. חושבני שיש בכך קיום מצות עשה של "והגדת לבנך" בהידור רב וזהו בכלל הוצאות החג שהקב"ה משיב.

אצלנו בבית, כל ילד 'אחראי' על 'מכה' אחת. הילד מכין עליה חומר, מקריא או מציג בפנינו על המכה. כך סיפור יציאת מצרים מחולק בין כל הילדים והם חשים מעורבים וקשורים. מאחר שאי אפשר לשמוע כל כך הרבה באמצע קריאת ההגדה, אנו עושים זאת ב'שולחן עורך'. בין הדגים למרק ובין המרק לבשר נעמדים הילדים ומספרים. ממש מצוות עשה של "והגדת לבנך"

החלק השישי: כעת נוכל להודות מכל הלב

החלק השישי "בצאתי ממצרים" – הוא חלק ההלל וההודאה אין לך דבר המתאים להמשיך את הנדבך הקודם בהשלמה לתכלית הסיפור וה"הגדה". ההגדה, חוץ ממשמעות הפשט שהוא עניין הדיבור והסיפור – כבר דרשו בה שבתרגום על הפסוק "והגדתי היום לה' אלוהיך" הנאמר בפרשת ביכורים [ושאת הפסוקים הנזכרים שם אנו מעמידים במרכז של ה"הגדה" מבאר התרגום "שבחית יומא דין". שבחית – ההלל וההודאה הן עיקר העיקרים של התוצאות המקוות מתוך הסיפור המוחש והחי שסיפרנו לצאצאינו. אנו יחדיו, אנו שעתה יוצאים ממצרים אוחזים יד ביד עם צאצאינו ויחדיו יוצאים לחירות עולם. ההתרגשות והשמחה מביאה אותנו להכרה בגואל, ובצורך לשבח ולהודות לו על טוב חסדו הגדול עמנו,

"ונאמר לפניו שירה חדשה" כזו שירה שהשנה הזאת נתחדשה, לא שירה ששרו אז בימות עולם, אלא שירה חדשה ממש עתה אנו שרים מעומק ליבנו הגואה על גדותיו.

כשנספר כך את הסיפור, כשנחוש שאנחנו חלק אמיתי ממנו, נוכל לעמוד, להרים את הכוס ולומר בהתרגשות: לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, הוציאנו מעבדות לחרות מגוון לשמחה ומאכל ליום טוב ומאכל לאור גדול, ומשעבוד לגאולה, ונאמר לפניו הללויה. להודות בשירת ההלל ברוב התרגשות ולמלא את פנימיותינו בהודאה על הכל, על החיים, השמש והאוויר, השמים התכולים והצמחיה המלבבת, על האשה והילדים, הבנים והבנות, על ההורים היקרים ועל סבא וסבתא, על הבריאות והשמחה, הנחת היהודית, על דף הגמרא היומי שלנו, על ה'קצות החושן', על השטייגער הנפלא בכולל והחברותא הטובה שלנו, האוכל הטעים שאנו אוכלים והשירים היפים שאנו שומעים, על הפרנסה, ועל המתנה שקיבלנו לאפיקומן. על הניסים והנפלאות העצומים שהקב"ה עשה לנו במוצ"ש האחרון, כאשר מאות טילים הגיעו לארצנו מאיראן הרחוקה וכלום לא קרה, בחסדי השי"ת ובניסי ניסים. שנים רבות שאנו חוששים, חרדים ודואגים מאיראן, והנה, הפלא ופלא- מאות מאות טילים, כטבמ"ם וכל מיני מרעין בישין הגיעו לארצנו, והקב"ה ברוב רחמיו אפף אותנו בחומת הגנה. זה ועוד אלפי דברים, קטנים וגדולים, שמלווים את חיינו בעולמו של הקב"ה. הודו להשם כי טוב- כי לעולם חסדו!...

(פורסם בעיתון 'קוראים אלעד', גליון פסח התשפ"ד).